

УДК 349.4 (477)

*О.Я. Костецька, здобувачка
при кафедрі екологічного права
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ, ЗАЙНЯТИХ БАГАТОРІЧНИМИ НАСАДЖЕННЯМИ

Проблема права користування землями сільськогосподарського призначення та їх охорони завжди була актуальною, оскільки з її вирішенням пов'язано виробництво життєво необхідної суспільству сільськогосподарської продукції. На сьогоднішній день вона набула гострого соціально-економічного характеру. Це зумовлено насамперед падінням рівня сільськогосподарського виробництва, залишенням без використання понад 10 млн га сільськогосподарських угідь, порушенням сталості землевикористання й суттєвим погіршенням охорони як усіх земель сільськогосподарського призначення, так і окремих сільськогосподарських угідь, як їх складників.

Ідеться, зокрема, про багаторічні насадження в межах земель сільськогосподарського призначення. Саме вони мають специфічний власнісний статус і, виконуючи функцію особли-

вого засобу виробництва в сільському господарстві, забезпечують отримання різноманітних фруктів. Ці нерозривно пов'язані із землею насадження за сучасних умов потребують належної правової охорони.

Проблемою охорони земель сільськогосподарського призначення та їх складників опікувалися як вітчизняні, так і російські представники земельно-правової науки: В.І. Андрейцев, Г.О. Аксеньонок, Г.С. Башмаков, Ю.Г. Жаріков, І.О. Іконицька, М.І. Краснов, П.Ф. Кулинич, М.В. Шульга, В.В. Янчук та ін. У процесі реалізації сучасної земельної реформи в Україні виникають досить значимі питання, що стосуються охорони багаторічних насаджень і забезпечення їх ефективного й раціонального використання. Саме вони зараз потребують уваги дослідників.

Зі змісту ст. 22 Земельного кодексу України (далі – ЗК) вип-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

ливає, що у складі земель сільськогосподарського призначення закон розрізняє сільськогосподарські й несільськогосподарські угіддя. Угіддями прийнято вважати структурний складник земель сільськогосподарського призначення, який відбиває їх певне господарське використання. Найбільш характерною й цінною є перша категорія – сільськогосподарські угіддя: це рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища й перелоги. Основу другої (несільськогосподарські угіддя) складають господарські шляхи й прогони, полезахисні лісові смуги й інші захисні насадження, крім віднесених до земель лісогосподарського призначення, землі під господарськими будівлями і дворами, землі тимчасової консервації тощо. Ці різновиди угідь у складі названих земель сільськогосподарського призначення виконують різну роль. Якщо перші виступають безпосереднім засобом виробництва в сільському господарстві (їх обробляють, отримують врожаї від вирощуваних сільськогосподарських культур або корм для худоби), то несільськогосподарські угіддя виконують роль просторової бази, території, земельної площі, які використовуються для додаткових (поза рослинництвом і тваринниц-

твом) сільськогосподарських та інших потреб.

У земельному законодавстві України 70 – 80-х років ХХ ст. сільськогосподарські угіддя поділяли на рілля, багаторічні насадження, сінокоси й пасовища для оцінки їх якості й надання більш високого рівня правового захисту тим з них, які розглядалися як продуктивний (якісний) й цінний. Як відомо, стосовно агрономії найбільш цінними угіддями є рілля й багаторічні насадження, оскільки на таких землях отримується (вирощується) переважна кількість сільськогосподарської продукції, ніж на сінокосах і пасовищах. Ось чому рілля й багаторічні насадження обґрунтовано відносять до сільськогосподарських угідь інтенсивного використання. До багаторічних насаджень, які зростають на землях сільськогосподарського призначення, належать сади, виноградники та хмільники. Функціонування землі основного засобу виробництва в сільському господарстві ґрунтується на об'єктивній властивості її родючості, що визначається ґрунтознавцями як властивість ґрунту забезпечувати потреби сільськогосподарських культурних рослин поживними речовинами, повітрям, водою, теплом, біологічним і фізико-хімічним се-

редовищем і створювати потрібні умови для отримання врожаю сільськогосподарських культурних рослин [3, с. 6].

Питання щодо охорони сільськогосподарських земель або окремих сільськогосподарських угідь (наприклад, ріллі) неодноразово виступало предметом дослідження науковців як за радянської доби, так і в даний час. Але охорона багаторічних насаджень у межах сільськогосподарських угідь в умовах сьогодення потребує окремої уваги. Це зумовлено, по-перше, тим, що такі насадження нерозривно пов'язані із землею. Погіршення чи покращання якісного стану земельної ділянки так чи інакше впливає й на їх стан. По-друге, багаторічні насадження – це відтворювальні природні об'єкти, охорона яких у межах земель сільськогосподарського призначення характеризується певною специфікою.

На жаль, проблема охорони сільськогосподарських угідь, зайнятих багаторічними насадженнями, залишається поки що відкритою. Вона недостатньо чітко й детально вирішується на законодавчому рівні й тому потребує наукового дослідження. Законодавство містить лише окремі, часто не пов'язані між собою функціональні норми, якими визначаються компе-

тенція органів влади щодо управління землями з певними сільськогосподарськими угіддями й екологічна цінність таких угідь.

Серед об'єктів земельних відносин сільськогосподарські угіддя, зайняті багаторічними насадженнями, займають самостійне місце. Відповідно до ч. 2 ст. 79 ЗК України («Земельна ділянка як об'єкт права власності») передбачено, що право власності на земельну ділянку поширюється в її межах не тільки на поверхневий (ґрунтовий) шар, а й на розташовані на ній водні об'єкти, ліси й багаторічні насадження. Крім того, це право поширюється й на простір, що знаходиться над і під поверхнею ділянки на висоту і глибину, необхідні для зведення житлових, виробничих та інших будівель і споруд.

Зі змісту наведеної норми випливає, що багаторічні насадження слід вважати належністю земельної ділянки, які зазвичай слідує її юридичній долі. Проте існують і винятки із цього загального правила, які прямо передбачені чинним законодавством. Так, при паюванні земель сільськогосподарського призначення й майна колективних сільськогосподарських підприємств законодавство відносить багаторічні насадження до майна,

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

яке не підлягає паюванню (п. 21 Методики уточнення складу і вартості пайових фондів майна членів колективних сільськогосподарських підприємств, у тому числі реорганізованих, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2001 р. № 177).

У той же час земельні ділянки під багаторічними насадженнями підлягають паюванню між суб'єктами права на земельну частку (пай) [4]. Такі насадження мають певну балансову вартість і згідно з чинним законодавством увійшли до переліку майна, що складає пайові фонди членів колективних сільськогосподарських підприємств. Може трапитися й так, що земельна ділянка у процесі приватизації передається у власність одній особі, а багаторічні насадження, що проростають на ній (фруктові сади, виноградники, хмільники тощо), – іншій. На практиці наявність такої ситуації ускладнює вирішення низки принципових питань, що стосуються розпорядження належними різним особам об'єктами приватної власності, які нерозривно пов'язані між собою, й утримує або фактично й унеможлиблює належний захист прав цих осіб.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що за чинним законодавством України земельна

ділянка охоплює простір над і під поверхнею землі на висоту і глибину, необхідні для використання земельної ділянки за цільовим призначенням (у тому числі і для її забудови), включаючи ґрунтовий покрив у межах цього простору. Отже, відповідна частина простору та ґрунтовий покрив – це складники поняття «земельна ділянка». Багаторічні насадження й межові споруди, як підкреслюється в правовій літературі, необхідно вважати належністю земельної ділянки [4]. З таким висновком, вважаємо, треба погодитись.

Він підтверджується посиланням на Закон України «Про оренду землі» (ст. 3). Цей Закон теж виокремлює земельну ділянку у складі об'єктів оренди землі разом з насадженнями. Вона може передаватися в оренду з тими насадженнями, які знаходяться на ній [1]. Останні не можуть розглядатися як окремий об'єкт відносин права власності на земельну ділянку, оскільки, і насадження, і земля під ними – це одне ціле, один об'єкт – земельна ділянка, яка відповідно до вищезазначених нормативно-правових актів має назву «багаторічні насадження».

Важливе місце у складі розглядуваних насаджень займають виноградники. Сучасний

стан виноградарства характеризується суттєвим скороченням загальних площ насаджень виноградників, зменшенням їх урожайності. Їх площа у сільськогосподарських підприємствах України у 2008 р. скоротилася майже вдвічі порівняно з 1990 р., проте завдяки державній підтримці за рахунок однопроцентного збору на розвиток садівництва, виноградарства та хмелярства збільшилася на 2,1% порівняно з 2000 р. і склала 93,3 тис. га. У господарствах з товарним виробництвом винограду на сьогоднішні виноградників розкорчовано більше (43,5 тис. га), ніж посаджено (26,9 тис. га). Урожайність у порівнянні з потенційно можливою майже вдвічі нижча і значно коливається в окремі роки, але й у найліпші за кліматичними умовами роки не перевищує 55 ц/га. На низький рівень урожайності виноградників впливає їх висока зрідженість (22% від загальної площі), недосконале розміщення і старіння. З урахуванням нормативного рівня витрат на даний час виробництво винограду може бути

ефективним лише при урожайності не менше 50 ц/га [2]. Як бачимо, питання щодо стану виноградників сьогодні виходить на перший план.

Найбільші втрати виноградарства України спричинила так звана антиалкогольна компанія уряду колишнього СРСР, яка мала надзвичайно згубні наслідки пролонгованого характеру. Сформувалася стійка тенденція зменшення площ виноградників. Були знищені значні їх плантації, які зараз неможливо поновити, деякі сорти виноградників зникли назавсім. Виникли й негативні структурні зміни в якісному й сортовому складі винограду.

Таким чином, викладене свідчить, що проблема належної охорони багаторічних насаджень на сьогоднішній день залишається відкритою. За сучасних умов її вирішення актуалізується й вимагає особливої уваги, що дозволить створити необхідні умови для раціонального й ефективного використання багаторічних насаджень і в подальшому сприятиме забезпеченню їх охорони.

- Список літератури:** 1. Відомості Верховної Ради. – 1998 – № 46–47. – С. 280.
2. Галузева програма розвитку виноградарства та виноробства України на період до 2025 року [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://www.minagro.kiev.ua/pade/?7531>. 3. Глазовская М.А., Головенко С.В. Основы почвоведения и география почв. – М.: Изд-во «Москва», 1969. – 79 с. 4. Мірошніченко А.М. Розмежування складових приналежностей земельної ділянки // Земельне право України: теорія і практика. – 2007. – № 1. – С. 25 – 31.

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ОХРАНЫ ЗЕМЕЛЬ, ЗАНЯТЫХ МНОГОЛЕТНИМИ НАСАЖДЕНИЯМИ

Костецкая О.Я.

Работа посвящена актуальным вопросам охраны земель под многолетними насаждениями. Рассматриваются вопросы, охраны сельскохозяйственных угодий, сформулировано положение, что угодия, занятые под многолетними насаждениями, занимают самостоятельное место среди объектов, что вызывает потребность в создании необходимых условий для рационального и эффективного их использования.

Ключевые слова: сельскохозяйственные угодия, многолетние насаждения, земли сельскохозяйственного назначения, земельный участок.

URGENT ISSUES OF PERENNIAL PLANTATIONS PLOTS CONSERVATION

Kostetskaya O.Y.

The article focuses on topical issues of perennial plantations lands conservation and agricultural plots protection. The article states the thesis that the perennial plantations lands represent the independent object that causes the necessity in creation of indispensable conditions of their rational and effective use.

Key words: agricultural plots, perennial plantations, lands for agricultural purpose, plot of land.

Надійшла до редакції 15.12.2009 р.

УДК 343.985

В.О. Яремчук, аспірантка

Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО І СПЕЦІАЛІСТА ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ ДІЙ

Взаємодія слідчого і спеціаліста є надзвичайно важливою в розкритті й розслідуванні злочинів. При проведенні слідчих дій провідна роль у взаємодії зі спеціалістом належить, звичайно, слідчому. Спеціаліст може бути запрошений для участі в будь-якій слідчій

дії. Коло спеціалістів, яких необхідно залучати до участі в слідчих діях, найчастіше визначається характером останніх, об'єктами, що підлягають виявленню й дослідженню, а також вимогами закону [7, с. 93]. Діяльність спеціаліста при розслідуванні злочинів регламен-